

Мовна особистість митця в індивідуально-авторській поетичній картині світу (спостереження над лірикою збірки Анатолія Мойсієнка «Спалені камені»)

Поезія завжди була й залишається особливим видом словесної творчості, пізнання її таїни ніколи не може бути вичерпаним. В останні десятиріччя дослідники все частіше звертаються до поняття картини світу, включаючи до неї й вербальні художні надбання національної культури. При цьому з погляду змісту їх співвідносять із міфологічними, релігійними та філософськими уявленнями про світ, а з погляду форми вираження — з мовною картиною світу [див. 5]. Відбиваючи традиції художнього освоєння дійсності й постійні мистецькі пошуки в царині мови, поетична картина світу формується взаємодією суб'єктивних світів творчих особистостей і засвідчує естетичний напрям мовного розвитку.

Мова поезії не є просто фрагментом мовної картини світу як такої. Остання становить тло картини поетичної, формованої не звичайними мовними засобами, а естетичними знаками [2]. Зв'язок між відповідними картинами аналогічний перетину й дотичності понять «мова» та «поетична мова» з художньо-функціональним критерієм їх розмежування. Для поетичної мовної картини світу характерне наповнення символами, трансформованими міфологемами та фольклорними образами, авторськими новотворами й аксіологічними актуалізаціями.

Збігаючись із мовою загального вжитку матеріально, поетична мова репрезентує своєрідну взаємодію мовного і творчо-художнього, вона є якісно новим лінгвальним явищем. «Поет у мові та мова в поеті» — так назвав одну зі своїх статей Ю. Лазебник. Уживану поетом мову в її автореалізації дослідник відносить до картини світу, а власне поетове мовлення, здатне моделювати значення ірреального, уявного, зараховує до суто творчого здобутку, породженого егоцентризмом поетичної свідомості [4: 64]. Важливою з огляду на це є вказівка автора на суб'єктивний характер відбору та групування мовних засобів у зв'язку з концептуально-мовною здатністю митця. В основі такої здатності, як підкреслено, лежить відображений та упорядкований у свідомості лексикон як відбиття поетової ієрархії смислів і цінностей [там само: 65–66]. Мова поезії, отже, не може розглядатися як певний набір мовних засобів, оскільки матеріалізує естетично вартісні смисли, поява яких і зумовлена нею.

У світлі сказаного вище особливого значення набуває проблема пізнання мовотворчого простору поета-лірика на тлі використовуваної

ним мовної картини світу. Адже взагалі, як зауважив О. Потебня, «світ мистецтва складається з відносно малих і простих знаків великого світу» [7: 125]. Проте відповідні знаки набувають художньої значущості лише як внутрішньо пережиті, суб'єктивно структуровані та образно виражені, на чому й ґрунтувалися потебнянські лінгвопоетичні ідеї. Для ліричних творів насамперед мовна особистість автора стає ключем до естетичного їх сприйняття. На це вказував з погляду змістового наповнення лірики Ю. Шевельов, характеризуючи «Палімпсести» В. Стуса. «Лірика, — писав він, — може обирати найрізноманітніші теми, від любовних до політичних, від пейзажних до філософських, її спектр безмежний, але які б і скільки б тем вона не брала, кінець кінцем вона має лише одну тему — особистість самого поета» [8: 237]. На рівні мовної форми ліричної поезії особистість її творця так само виразно відчутна й естетично релевантна.

Лірика А. Мойсієнка становить безумовний набуток української модерної поезії, тієї її частини, що не відділяється самоцільно від традиції, а природно впливає з утверджених віками естетичних кодів у пошуках відповідної часові образності. Нашу увагу привернула, зокрема, збірка з оригінальною назвою «Спалені камені», до якої ввійшли написані впродовж кількох десятиліть твори різних років, що не включалися до інших поетичних книг автора. Упорядники збірки М. Зимомря та О. Білоус представили її читачеві як цільно-ліричну й акцентували насиченість художнього дивосвіту лірика [6: 9]. Подані в цій статті спостереження мають на меті окреслити вербальні виразники того дивосвіту, показати їх участь у формуванні образу автора як мовотворчої особистості.

Назву збірці дано за образом одного з віршів, лаконічних і глибоко символічних. Ось повний його текст: «Спалені камені / Не лише / Пам'ятають / Гірку правду про світ» [6: 86]. Камінь у слов'янській народній традиції, як відомо, є одним з об'єктів поклоніння, шанування. Це один із найдавніших міфопоетичних символів, який належить до ядра міфологічної картини світу й відзначається надзвичайно широкою парадигмою символічних значень. Камінь символізує першопочаток, основу, міцність, життя і смерть, а також є характерним оберегом. Біля кам'яних баб українці здійснювали ритуал із молитвою-проханням порятунку від біди, передусім від голоду. Авторське означення *спалені*, очевидно, символізує втрату минулого, однак «пам'ять» каменів є повчальною також і для прийдешніх поколінь у їх постійних устремліннях пізнати правду світу. Зроблений поетом акцент осучаснює міфологічний образ-символ і вводить його в контекст нової епохи.

Заголовний символ у ліриці збірки «Спалені камені» підтримується традиційними народнопоетичними образами *сонця, зорі, дороги* тощо, що

є стрижневими в оригінальних метафорах, якими формується ідіолект поета. Підтвердженням сказаного можуть бути наведені нижче мікрообрази: *сонце* — з крильми печальними [6: 23]; *започ л зорі в'яне* [6: 84]; *Дорога* заплуталась у яворах, / Пружинить корінням тугим *дорога*... [6: 25] та ін. У цьому контексті сприймається й не видається надто вишуканою тропеїчна мозаїка на кшталт «Мов дині плід, / тужавіє на сонці / У зорянім баштані / плід землі» [6: 28]. Сприйняте митцем стає мірилом його світовідчуття, близького й зрозумілого тим, кому адресує поет свій ліричний настрій, кому відкриває свою живу, чутливу душу.

У поезії, надто ліричній, активно використовуються позначення ледве вловимих порухів баченого, пережитого. Серед ключових художніх означень такого плану в аналізованих текстах заслуговують на увагу епітети *тремкий* і *тремтливий*, наприклад: *Тремка* зажура твоїх віч [6: 12]; *Тремтливі* відсвіти бузкові, / Любове, з-під твоїх небес [6: 13]; *Я німів у тремкому* мовчанні [6: 19]; *На тремтливого* проліска міні [6: 27]; *Тремтливого* звуку галузка [6: 43]; *І прокажу тремтливе* слово втіхи я [6: 62]; жіночості *тремкої* ніжна квіть [6: 74]; *Адже ти — пелюстка тремка* [6: 81]. Загалом епітетика А. Мойсієнка в «Спалених каменях» є досить багатою й різноманітною. З-поміж традиційних поетичних означень, зокрема колірних, слід відзначити такі, як *голубий* (блакитний), уживане найчастіше, а також *білий*, *багряний*, *зелений*, *синій*, *червоний*. Поряд можна віднайти в мові поезій і авторські новотвори, головним чином складного типу: *тіло джмеля — золоте-голубе* [6: 11]; *вітрів лелекокрилі зграї* [6: 28]; *Мій Києве, під сонцем злотованний*, / Під місяцем *жасминно-голубий*... [6: 30]; *На тлі оночтворенім* землі... [6: 35] тощо. Білість душі свого уявного опонента поет означає як *білоайстрову* зовні та *штучно-алебастрову* насправді, наділяючи відповідні епітети відтінками підкреслено зниженої оцінки.

Поетичний словотвір А. Мойсієнка-поета може бути об'єктом окремої студії, адже маємо справу з результатами творчого пошуку найвагомішого образного слова мовознавцем високої кваліфікації. Вдумаймося у цілісну семантику й глибокий художній смисл деяких із його неологізмів: *многоголось* [6: 17], *злотовагонь* [6: 18], *розрада-блискавка* [6: 20], *сонцезеніт* [6: 30], *світлонебо* і *чорноземля* [6: 31], *чорносміх* і *вітер-стрічень* [6: 47], *блакитно-холоднавий* [6: 55], *снігстома* [6: 67], *довіку-віку-споковвіку* [6: 68], *мрійно-осяйний* [6: 72], *терен-роси* [6: 75], *чорнющо-чорний* [6: 95]. Крім образно-смыслового навантаження, подібні вербальні новації відіграють і важливі ритмомелодійні та текстотвірні функції, що сумарно й спричиняє їх появу в ліриці.

Розглядаючи за збіркою «Спалені камені» поетичний ідіолект А. Мойсієнка з погляду втілення образу автора як мовної особистості, не можна не відзначити афористичності мови аналізованої лірики, її наповненості значущими образними актуалізаціями. Ось приклади поетових афоризмів: «Навіщо зорям ніч? / Щоб бути зорям зорями» [6: 79]; «Добротою людською / натомлений день / Вже не схоче спочити / у ночі олживій...» [6: 21]; «Владиною усім земним владикам / Мій вірш і карб...» [6: 54]; «І все ж — над болем буде море!» [6: 63]; «Ліс думок, / не доглянутий вічністю, / Колись за єдину мить / може вибухнуть» [6: 85]. До цього різновиду творчих знахідок поета слід віднести й актуалізовані мікрообрази спонукального характеру: «Коли ж обляжуть холодины / одразу душу і вуста, / Мій друже, / вихід тут єдиний: / Сам холодиною не стань» [6: 41]; «...шукай зорю!» [6: 61]; «Не поруш / Руху / ти / Нерухомістю» [6: 76] і т. ін. У поєднанні з іншими складниками образного світу поета такі прозорі змістом мікроконтексти набувають естетичної вартості, стають виразниками художнього змісту окремих творів і лірики всієї збірки, формантами відповідного поетичного ідіостилу.

Продовжуючи традиції попередників, класиків української поезії, А. Мойсієнко засвідчує вірність ідеї новаторства в ліриці в дусі гранословів, актуалізує своє розуміння покликання художника слова, необхідність віри в усемогутність слова. Зневірितись у слові, застерігає він, — то змалити й принизити душу; і поет образно позначає зневіру митця у слові: «Крило душі, знекровлене у слові, / Не маритиме небом, не злетить...» [6: 44]. А поезія, відповідно, покликана породжувати прагнення до високого лету й наснажувати людину вірою в ідеал — таке творче кредо лірика опосередковано виражено в наведених рядках.

Новітня українська поезія, до якої належить і розглядувана в статті лірика А. Мойсієнка 80–90-х років ХХ та початку ХХІ ст., що склала збірку «Спалені камені» 2003-го року видання, демонструє розмаїтий художній світ. У тому світі, суціль метафоричному, як наголошує М. Коцюбинська, наявне «оригінальне переплавлення традиційного образного досвіду» [3: 135]. Варто виділити названу дослідницею ознаку **переплавлення**, оскільки сучасна лірика містить оновлені традиційні образи й орієнтована головним чином на інтелектуально-емоційну зрілість читача в їх сприйманні. Візьмімо хоча б такий контекст із поширеними в поезії образами-символами *сонце*, *небо*, *весна*, *зима*: «**Весною** звикли співать ми *сонце*, / **Зимою** зимно холод нести... / І хто це мудрий такий, і хто це / Примусив мак на снігу цвісти? / Нести по білім багрян у *весни* / Й новітнє **небо** в нескорі стріть...» [6: 20]. Підтексти в наведеному уривку глибинні й вельми сучасні, що видно, зок-

крема, з мікрообразів квітнучого на снігу маку й новітнього неба, не-скорою стрілого. Можна, поза сумнівом, убачати тут не лише поетичну образність, а й відгомін соціальних потрясінь доби.

Образна модель світу, яка визначила художню структуру поетичного простору збірки «Спалені камені», вербально виражена різними засобами. Взаємодія тих засобів (оновлених традиційних символів, лексичних новотворів, оригінальних тропів) формує читачеві уявлення про автора як творчу мовну особистість, що породжує тексти поезій, які необхідно віднести до мовно-естетичних знаків національної культури [див. 1]. Саме мовотворчий потенціал А. Мойсієнка дозволяє зарахувати його поетичну творчість до помітних сучасних художніх надбань українського народу.

Література

1. Єрмоленко С. Я. Мовно-естетичні знаки національної культури / Світлана Єрмоленко // Нариси з української словесності (стилістика та культура мови) / Світлана Єрмоленко. — К., 1999. — С. 358–368.
2. Калашник В. С. Мова поезії і картина світу / В. С. Калашник (див. у цьому збірнику).
3. Коцюбинська М. Х. Про поезію поезії : метафора в сучасній українській поезії / Михайлина Коцюбинська // Мої обрії : у 2 т. / Михайлина Коцюбинська. — Т. 1. — К., 2004. — С. 135–154.
4. Лазебник Ю. С. Поет у мові та мова в поеті / Ю. С. Лазебник // Мовознавство. — 1992. — № 1. — С. 63–69.
5. Лисиченко Л. Мовна картина світу та її рівні / Лідія Лисиченко // Збірник Харківського історико-філологічного товариства. Нова серія. — Т. 6. — Х., 1998. — С. 129–144.
6. Мойсієнко А. Спалені камені : зб. поезій / Анатолій Мойсієнко. — Вінниця, 2003. — 96 с.
7. Потебня О. О. Естетика і poetика слова : зб. / О. О. Потебня. — К., 1985. — 302 с.
8. Шерех Ю. Трунок і трутизна (Про «Палімпсести» Василя Стуса) // Третя сторожа : Література. Мистецтво. Ідеології / Юрій Шерех. — К., 1993. — С. 222–264.